

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 14

Заснований в 1996 році

Рівне – 2001

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць:

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 14. — Рівне, РДГУ, 2001 р. — 154 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН

Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович**

(Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович**

(заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович**

(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**

(Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович**

(Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович**

(Університет "Острозька Академія");

кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович**

(Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович**

(Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**

(Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович**

(заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету

(протокол № 8 від 30.03.2001 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 06 — 5.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2001

ПЕРЕДМОВА

що визначає смисл її життя. Водночас досвід історії педагогіки застерігає від абсолютизації ідеї особистості, перетворення її у головний принцип педагогіки, бо сліпе схилення перед особистістю веде до педагогічного анархізму, до заперечення об'єктивних принципів виховання, як це ми бачимо у Л.М.Толстого.

Значна кількість сучасних педагогів вільна від такого формалізму у вихованні. Вірячи у творчі сили, закладені в дитячій душі, у дієвість внутрішніх факторів духовного життя, вони стурбовані насамперед тим, аби забезпечити дитині здоровий, міцний, творчий розвиток у певних параметрах. Вони зайняті тим, щоб розвинути закладене в дитині від народження, посилити її психічні функції, які дадуть можливість особистості найбільш повно і яскраво проявити себе. Інші намагаються зосередити зусилля на розвитку соціальних сил дитини, накопиченні соціальних навичок, на здатності включатися у завдання, які вирішує суспільство. У США, наприклад, акцентують увагу на вихованні характеру, умінні досягати поставлених цілей. Педагоги намагаються дати максимум можливого з того, що взагалі може дати виховання. У такому педагогічному реалізмі є багато цінного. Однак особистість людини в наш час з усіх сторін стиснена. Людина часто відчуває себе безсилою, пригніченою перипетіями життя. Діти не застраховані від невдач, трагедій, від безрадісності життя. Надто багато конфліктів у нашому житті впливають на дитячі душі. Виникають внутрішні дисонанси, душевні злами, які рвануть душу чи і гублять її.

Сьогодні проблема у тому, аби наша школа серцевиною виховання обрала духовність, вела дітей до віри, а не відганяла від неї, щоб вона пробуджувала у дітей релігійні запити. Адже відомо, що крім людей, ні слова не говорячи про Бога, приводять до нього своєю особистістю. Школа може спрямувати рух дитячої душі до Бога, існування якого заперечувати було б нонсенсом. Лише релігія може допомогти людині пізнати смисл життя, а школа і всі інші соціальні інститути повинні ставити за мету допомогти їй пізнати і реалізувати себе, розкрити свої потенційні можливості і стати Людиною.

Отже найголовнішою метою виховання є необхідність дати особистості можливість найповніше виразити себе, допомогти їй розвинути дані природою задатки та реалізувати їх, знайти гідні людини духовні стимули життя. Вищою метою духовної педагогіки (педагогіки духовності) слід вважати сприяння максимально ефективному духовному розвитку особистості. Це, в свою чергу, формулюватиме духовну культуру суспільства, яка має об'єктивний вияв через форми суспільної свідомості: науку, мистецтво, мораль, релігію.

Нова ситуація в суспільстві диктує нові завдання, зокрема, культурно-освітні, з метою формування духовної особистості, яка стоїть на порозі ХХ століття як на перехресті, перед вибором шляху до щастя, до реалізації своїх потенцій в ім'я добра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеньковський В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. – М., 1993.
2. Правда, 1978, 29 червня.
3. Лермонтов М.Ю. Повне зібрання творів. – М.-Л., 1962. Т.4.
4. Лихачев Б.Т. Общие проблемы воспитания школьников. – М., 1979.- с.107.
5. Концепція національного виховання // Освіта. 7 серпня 1996.
6. Педагогічні ідеї Г.Сковороди / За ред. Мазуркевича О.Р. – К., 1972.

Одержано редакцією 21.11.2000.

УДК: 37. 09

І. М. ДИЧКІВСЬКА

МОДЕЛІ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ В ЗАРУБІЖНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕОРІЯХ

Радикальні зміни в економічному і соціальному житті нашого суспільства сприяли створенню нової парадигми освіти, одними з головних постулатів якої є її варіативність, потреба в розвитку інноваційного потенціалу нації, проголошення свободи педагогічної творчості, теоретичної розробки проблем виховання і навчання. Характерною рисою сучасної системи освіти (зокрема, дошкільної і

початкової шкільної) є велике розмаїття вітчизняних і зарубіжних систем, технологій, методик. Для орієнтування в них, ідентифікації їх з традиціями, що сягають своїм корінням в глибину століть, створюються базові моделі, які “абстраговано виражають сутнісні особливості основних типів педагогічної взаємодії між учителем і учнем” [2, 10].

Наукою накопичено значний досвід побудови і типології базових моделей. Так, Ш.О. Амонашвілі виділяє авторитарно-імперативну і гуманну парадигми освіти [1], Є.О. Ямбург вказує на наявність парадигм когнітивної і особистісної (афективно-емоційно-вольової) педагогіки [6], Г.Б. Корнетов пропонує три базові моделі, які представлені парадигмами педагогіки авторитарної, маніпулятивної і педагогіки підтримки [2]. Дані типології є універсальними, оскільки їх можна використовувати при осмисленні педагогічних феноменів минулого і теперішнього поза контекстом історичних епох і культур. Вони не виключають, а взаємодоповнюють одна одну, розкриваючи різні грані педагогічної реальності і ніколи не вичерпуючи її повністю. В реальному житті елементи різних базових моделей освіти, як правило, поєднуються в межах конкретних систем, технологій, методик, тому слід говорити лише про їх переважаючу спрямованість.

Блискучим прикладом системного підходу до визначення мети, засобів і педагогічних умов духовно-морального розвитку дитини є теорія і практика індивідуального виховання М. Монтесорі.

Щоб підкреслити свою особливу думку щодо цілей виховання, М.Монтесорі в одній з останніх своїх праць “The Formation of Man” ввела поняття – аббревіатуру OMBIUS, яку можна розшифрувати як суспільну організацію (Organization) зла (Male), що приймає вигляд добра (Bene) для людства (Umanite) через навіювання (Suggestion). Інакше кажучи, проблему взаємовідносин суспільства і особистості вона вирішує на користь особистості, орієнтуючи виховання на дитину, а не на норми, які в неї потрібно сформулювати в процесі виховання. Італійський педагог вважала, що суспільство нівелює індивідуальність вже з ранніх років життя людини саме вихованням, коли “соціальний Ombius оволодіває дитиною” [4, 30]. Звертаючи увагу педагогів і батьків на це явище, з метою посилення впливу своїх доказів, Монтесорі звертається до Священного писання. Вона закликає розглядати дитину як маленького брата Ісуса, не лише в релігійному розумінні, але й у прямому значенні – як зразок.

Нове виховання, на думку М.Монтесорі, повинно ґрунтуватися на допомозі внутрішнім силам дитини, а не на простій передачі накопичених раніше знань. В той же час, дорослий відповідає за розвиток особистості дитини, керуючи і забезпечуючи цей розвиток, створюючи умови для вільної діяльності дитини, яка задовольняє природні запити її внутрішнього життя. Якщо ми зможемо це зробити, вважала Монтесорі, “ у нашого тривожного світу з’явиться надія” [3, 144]. Спасіння суспільства прийде від правильного виховання дитини, оскільки з дитини створюється людина, а значить і суспільство.

Італійський педагог-гуманіст достатньо переконливо показує, як відбувається формування моральності і вміння жити в суспільстві, називаючи цей процес “згуртуванням у соціальне ціле”. На думку Монтесорі, об’єднання людей народжується не суспільством, а таким же чином – через взаємини дітей. “Соціальна свідомість” виростає з інтересу до інших, який притаманний вже наймолодшим дітям, і розуміння інших, яке формується пізніше: “це спільність, що народжена серед дітей, яка спрямовується спонтанно потребою і оживляється суспільним духом” [3, 212].

Вищий розвиток людини пов’язаний не із “згуртуванням”, тобто втратою індивідуальності, а саме з розвитком духовної потреби у повазі індивідуальності і прав, рівних собі. Звичайно, суспільству присутня певна організація, якій людина повинна відповідати. Однак прагнення підкоряти або підкорятись лідеру не є вищим проявом людського духу. Над суспільними явищами, стверджувала М.Монтесорі, необхідний не організаційний, а духовний, чисто “людський” контроль.

Прагнення людей як до вищого розвитку, так і до простого підкорення М.Монтесорі зображає у вигляді схеми з чотирьох концентричних кіл, в центрі яких – вищий розвиток, а у зовнішньому колі – антисоціальні і надсоціальні елементи. Обидві сили тяжіння (до центру і до периферії) діють на людину, але її виховання полягає не у забороні або наказі: “великим завданням виховання є прагнення зберігати і берегти нормальність, яка за своєю природою тягнеться до центру досконалості” [3, 227]. Інше виховання призводить до сповзання людини в аморальність. Як вважає М.Монтесорі, у справі виховання важливі не проповіді, а “творчі інстинкти”, оскільки вони є реальними. “Діти діють у відповідності зі своєю природою, а не через умовляння вчителя, – пише італійський педагог. – Добро повинно виходити зі взаємної корисності, з єдності, яка народжується

завдяки духовному згуртуванню. Це суспільство, яке створене згуртуванням, і яке показали нам діти, є коренем всієї соціальної організації” [3, 229].

Розглядаючи внутрішні чинники розвитку особистості дитини, М.Монтессорі вважала, що дитина володіє унікальною “здатністю до самобудівництва”. Пояснюючи цей феномен, вона дійшла висновку, що ще до народження дитина повинна володіти в собі моделлю (зразком) для свого психічного розвитку. В трактуванні Монтессорі цей феномен дістав назву “духовного зародку”, “душевного ембріону”, який порівнюється з вихідною заплідненою клітиною організму, що містить не дорослу форму в мініатюрі, а швидше – передбачуваний план її розвитку. Таким же чином духовний ріст дитини спрямовується передбачуваним зразком, який невидимий при народженні.

М.Монтессорі була переконана, що духовний зразок виявляє себе тільки в процесі розвитку. Для того, щоб цей процес відбувався, необхідні дві умови: по-перше, взаємодія дитини зі своїм оточенням (речами, людьми), тільки через це вона може прийти до розуміння себе і меж свого всесвіту, і таким чином, досягнути інтеграції особистості. Друга умова – свобода. Якщо дитині було дано ключ до її власної особистості і вона керується своїм власними законами розвитку, вона володіє дуже чутливими і унікальними силами, що можуть проявитись лише за умови свободи. Монтессорі підкреслювала, що освіта не є щось таке, що робить з дитиною педагог; “саморозвинути себе із зародка може тільки сама дитина через набуття життєвого досвіду” [3, 115]. Власне людське начало формується в дитині як становлення базису загальнолюдської культури.

Друге, не менш важливе поняття педагогічної теорії М.Монтессорі – “всотуючий розум”, яке означає здатність дітей вчитись і прагнення до учіння, що забезпечується сприятливим навколишнім середовищем. Це те, що дитина здатна сприйняти й засвоїти, і її можливості в цьому плані обмежені лише “об’єктивною даністю” (М.Монтессорі). Дитина може пізнати будь-які об’єкти навколишнього середовища, просторові і часові відношення, соціокультурні особливості, взаємини між людьми тощо. Дана здатність триває лише деякий певний час, достатній для одержання конкретного об’єму знань про навколишній світ. Розглядаючи цю здатність, М.Монтессорі виділяла ряд тимчасових фаз, коли дитина особливо чутлива до конкретних аспектів навколишнього середовища (так звані “сензитивні періоди”). При співпаданні кожного такого періоду з відповідними атрибутами зовнішнього середовища виховання і навчання будуть більш ефективними, ніж в будь-якому іншому випадку.

Таким чином, педагогіка М.Монтессорі достатньо успішно вирішує завдання соціалізації та індивідуалізації, оскільки в реальному житті дані процеси найтіснішим чином переплетені, так само, як і механізми морального виховання, що сприяють їм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. – М., 1996.
2. Корнетов Г.Б. Гуманистическое образование: традиции и перспективы – М., 1993.
3. Montessori M. The Absorbent Mind. – Oxford, England: Clio press., Cop. 1989. – Vol. 1.
4. Montessori M. The Formation of Man. – Oxford, England: Clio press., Cop. 1989. – Vol. 3.
5. Ямбург Е.А. Школа для всех. – М., 1996.

Одержано редакцією 28.11.2000.

УДК: 371. 09

Н. В. МАЛІНОВСЬКА

С. Ф. РУСОВА ПРО ОВОЛОДІННЯ СКАРБАМИ РІДНОЇ МОВИ НА ОСНОВІ ЗАСОБІВ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У працях видатного українського педагога кінця XIX – початку XX століття С.Ф.Русової знайшли своє відображення і вирішення актуальні проблеми виховання підростаючого покоління на кращих зразках народної педагогіки, народної творчості засобами рідної мови.

Софія Русова розглядала рідне слово як джерело неповторного національного світобачення, як систему, в якій фіксуються особливості сприймання і відображення дійсності, зокрема специфіка художньо-образного мислення.

Просвітителька вважала, що найприроднішим і оптимально вираженим для української дитини є навчання і виховання рідною українською мовою в атмосфері культури рідного народу.

Рідна мова, на думку С.Русової, є однією з ознак народності, найкращим виразником духовної культури кожного народу. У мові відображається вся історія народу, його моральні й естетичні

ЗМІСТ

Передмова	3
Бех І. Д. Особливості традиційного етапу розвитку педагогічної науки	5
Воробійов А. М. Психодіаностика міжособистісних відносин учнів молодшого шкільного віку засобами практичних методик (внутрішньосімейний аспект)	7
Поніманська Т. І. Завдання гуманістичного виховання дітей дошкільного віку	15
Бричок Б. П. Проблема мети виховання в контексті сьогодення	18
Дичківська І. М. Моделі духовного розвитку дитини в зарубіжних педагогічних теоріях	21
Маліновська Н. В. С.Ф.Русова про оволодіння скарбами рідної мови на основі засобів народної педагогіки	23
Горонаха Н. М. Ознайомлення дошкільнят з валеологічними властивостями рослин ...	25
Яниур Л. А., Джиган Н. М. Формування інтересу до зображувальної діяльності у дітей різновікової групи	28
Борова В. Є. Модель корегування вад звукової культури мовлення старших дошкільників	33
Квак О. В. Гра, як засіб формування орфоепічної правильності мовлення дітей дошкільного віку	36
Яниур М. С. Професійна орієнтація учнів початкової школи в процесі трудового навчання	39
Сілков В. В. Вимоги до системи вправ при особистісно-орієнтованому формуванні поняття числа у молодших школярів	44
Крутій В. А. В.О.Сухомлинський про активізацію навчальної діяльності молодших школярів	50
Леценко Г. П. Комунікативно-орієнтоване вивчення рідної мови в початкових класах ..	54
Бучак Н. В., Макогончук М. Г. До питання адаптаційних можливостей учнів	57
Шутяк В. Г., Шутяк О. Ф. Про графічну підготовку учнів II класу	58
Літковець О. Д. Формування художньо-мовленнєвої діяльності дітей шестирічок на уроках “художньої праці”	63
Крет М. В. Музично-етичний досвід як важливий компонент формування морального світу учнів молодших класів	66
Манюк Л. В. Зміст, форми та методи формування активної громадської позиції школяра	69
Пальчевський С. С. Сугестопедичні підходи до навчання в діяльності та поглядах зарубіжних педагогів-класиків	71
Пасічник Я. А. Принципи дидактики математики та їх історичні корені	75
Крайчук О. В. Про принципи відбору змісту шкільного курсу математики	80
Кіндрат В. К., Нікітчук В. І. Василь Сухомлинський і патріотичне виховання школярів засобами фізичної культури	83
Іванова Л. І. Діалогічне навчання на уроках читання	89
Петрук О. М. Виховання творчої мовної особистості засобами української словесності ..	91
Зінченко Н. А. Формування культури відношень як інтегративна умова патріотичного виховання учнів різновікових груп	94
Філоненко М. М. Спостереження і спостережливість як активна форма пізнання навколишнього середовища	101
Трохимчук І. М., Марциновський В. П. Навчально-дослідницька робота як засіб наукового пізнання	105
Приймак О. П. Методика вивчення табличного додавання та віднімання в чотирирічній початковій школі	108
Якимчук Р. І. Проблемно-пошукові методи в навчанні шестирічних учнів	111
Сватъєв А. В. Вивчення стану здоров'я та деяких аспектів здорового способу життя серед підлітків Запорізької області	115
Колупаєва Т. Є. До проблеми вивчення “етнографії дитинства” в гуманітарному університеті	119
Пустовіт Н. А. Екологічне виховання школярів: проблеми цінностей	122

<i>Дем'янюк Т. Д., Гурінчук Л. Є.</i> Превентивне виховання дітей та молоді сільської школи в позаурочний час	125
<i>Пустовіт Г. П.</i> Екологічна освіта учнів у позашкільному закладі: теоретико-прикладний аспект	129
<i>Первушевська І. О.</i> Введення новітніх технологій в систему освіти та навчання в Україні	134
<i>Гавлітіна Т. М.</i> Національно-патріотичне виховання у позашкільному навчальному закладі	138
<i>Науменко Р. А.</i> Формування філософії здорового способу життя учнів у позашкільних закладах еколого-натуралістичного профілю	141
<i>Петренко О. Б.</i> Удосконалення професійної підготовки готовності вчителів до виховної діяльності у системі вищої освіти	146
Відомості про авторів	150

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 14

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор Бричок Б. П.

Технічний редактор

КОМП'ЮТЕРНА ВЕРСТКА БОНДАРЯ А. М.

Здано до набору 20.01.2001 р. Підписано до друку 30.03.2001 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 18,56. Обл. вид. арк. 19,19. Замовлення № Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98,
тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах
освіти: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного
гуманітарного університету. Випуск 14. — Рівне, РДГУ, 2001р. — 154 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 5.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики,
методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів,
учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

ББК 74.20